

Postać Herkulesa w literaturze staropolskiej. Motywy i paralele

Najsławniejszym bohaterem mitologii klasycznej był Alkides, syn Amfitriona i Alkmeny. Imię Herkulesa nadał mu wieszcz pytyjski Apollon, pod tym też imieniem heros antyczny znany jest w literaturze od czasów Homerowej *Iliady*. Legendę o narodzeniu Herkulesa opowiada zgromadzonym pod Troją wojownikom greckim król Agamemnon¹. Faktyczny syn Zeusa, który oszukawszy żonę Amfitriona, splodził z nią bohatera, jako potomek rodu Perseusza miał panować nad Argos. Jednakże opóźniony poród Alkmeny, spowodowany zazdrością Hery, zaważył na dalszych losach Herkulesa.

*

W literaturze staropolskiej, zwłaszcza w wieku XVII, postać Herkulesa stanowi paralelę do pochodzenia i czynów różnych osobistości związanych z życiem obozowym, politycznym czy naukowym. Porównania tego dokonuje już Wincenty zwany Kadłubkiem w *Kronice polskiej*, obejmującej dzieje państwa do roku 1202. W księdze drugiej dzieła mówiącej o dzieciństwie Kazimierza Odnowiciela zrodzonego z „cesarskiej siostry Ottona III” czytamy: „Mówią bowiem, że matka tego dziecka wyzionęła ducha przy samym połogu, on zaś

¹ Homer, *Iliada*, przeł. F. Ksawery Dmochowski, oprac. Z. Kubiak, Warszawa 1990, s. 411-412.

jakby drugi Herkules jeszcze wśród zabawek zaznał macosznych rozkoszy”². Kronikarz przywołuje tu historię walki ośmioletniego Herkulesa z dwoma węzami wpuszczonymi przez Herę do pokoju, w którym spał mały heros. W związku z tym pierwszym czynem półboga wypada nadmienić, że i Klemens Janicki w *Variarum elegiarum liber* (1542) przywołuje motyw walki z węzami, przyrównując przyszłą sławę Alcyda do chwały Polaków, którzy dzięki Andrzejowi Krzyckiemu rozslawiają swoje imię po świecie³. W innym miejscu XIII-wiecznego utworu, mówiąc o tymże księciu, że „prawdziwy ten Herkules wcale nie ustępował zaletom Alcydy”⁴, Kadłubek ma na myśli trudy panowania Kazimierza Odnowiciela, a niebezpieczeństwa i przeszkody, jakie musiał pokonać władca, później biskup krakowski obrazowo przedstawia w postaci węży i smoków. Wreszcie w księdze trzeciej rozbudowane porównanie służyło pochwalę Bolesława Krzywoustego:

Otóż na koniec posłuchaj o najznakomitszym Bolesławie:
Drugi to był Aleksander, drugi był Kato i Tuliusz drugi,
Od Alcydy nie mniejszy, lecz bardziej achillesowy⁵.

Podobnie jak Mistrz Wincenty brał na swoje barki ciężar godny Atlasa pisząc *Kronikę polską*, tak i spisanie *Annales* (1455-1480) wymagało, według Jana Długosza, umysłu równego siłom herkulesowym. Jednocześnie rozpoznajemy tu przykłady retorycznej topiki wstępu, „loci communes” afektowanej skromności.

W 1541 ukazał się w Gdańsku utwór dedykowany biskupowi warmińskiemu Janowi Dantyszkowi *Triumphus Eloquentiae*. Autorem był humanista holenderski Wilhelm Gnaphaeus, który w latach 1535-1541 działał w Elblągu jako rektor gimnazjum. Tutaj też wystawił widowisko teatralne, składające się z kilkunastu części, którego tematem był tryumf renesansowej

² W. Kadłubek, *Kronika polska*, tłum. K. Abgarowicz i B. Kürbis, oprac. B. Kürbis, Warszawa 1974, s. 109.

³ K. Janicki, *Carmina. Dzieła wszystkie*, wyd. i oprac. J. Krókowski, tłum. E. Jędrkiewicz, Wrocław 1966, I w. 115n.

⁴ W. Kadłubek, *Kronika polska*, dz. cyt., s. 110.

⁵ Tamże, s. 167.

Wymowy nad średniowiecznym Barbarzyństwem. W jednej ze scen Herkules krępuje więzami panujące dotąd Barbaries, które spowite w łańcuchy jechały konno w odwrotnej pozycji. Tym Herkulesem wojującym z „potworem ciemnoty” był sam Gnaphaeus, stawiający się w rzędzie obrońców wymowy obok takich sław jak Erazm z Rotterdamu czy prawnik Andrea Alciato. Podobną funkcję spełnia Alcyd gallicki w liryku Macieja Kazimierza Sarbiewskiego *Ad Apollinem*, powstałym w 1624. O ile jednak Herkules Gnaphaeusa należy do trayumfalnego orszaku Wymowy, tak heros Sarbiewskiego sam obdarzony jest „złotymi mowy”. Wiersz skierowany do Apollina, który „powinien... opiewać hojność cesarza”, napisany został ku pochwalę Ferdynanda II, wielbiciela sztuk, budowniczego gmachów poświęconych Palladzie i Muzom. Poeta jego właśnie, nawiązując do mitu o pobycie Herkulesa w Galii, przyrównał do mitycznego pogromcy potworów⁶. W innym wierszu sławiącym tegoż Ferdynanda mówi, że Cezar ten „Herkulesa chwały przewyższył rozgłos”, co dalej przyznaje zarówno sam Alcyd, jak i „Hebru fale”, które widziały czyny herosa antycznego⁷.

W *Epigramach* Andrzeja Trzecieckiego zwanego Młodszym znajdują się łacińskie utwory poświęcone księciu Moldawii, Janowi Bazylikowi Despocie. W jednym z nich sławą antycznego Alcyda jako „pogromcy potworów” obdarza poeta „najjaśniejszego księcia Heraklidesa”, będącego zarazem „znakomitą latoroślą Heraklesowego szczepu”⁸. W innym epigramie nazywa Jana Bazylika „szlachetnym potomkiem starodawnego domu Herkulesa”⁹. Utożsamiony ze starożytnym Alcydem został także Jan Starzechowski w łacińskim epitafium poświęconym zmarłemu w 1567 wojewodzie podolskiemu. Mikołaj Sęp Szarzyński wspomina o jego „Herkulesowych przewagach”¹⁰.

Jan Tarnowski, kasztelan krakowski i wielki hetman koronny, był tym, który doczekał się wielu zaszczytnych porównań do Herkulesa. Oprócz

⁶ M. Kazimierz Sarbiewski, *Liryki* oraz *Druga rzymska* i fragment *Lechady*, tłum. T. Karyłowski, oprac. M. Korolko i J. Okoń, Warszawa 1980, II 17 w. 37n.

⁷ Tamże, II 1 w. 8n.

⁸ A. Trzeciecki, *Dzieła wszystkie*, tom I, oprac. i tłum. J. Krókowski, Wrocław 1958, I (XVII) w. 1n.

⁹ Tamże, I (XIX) w. 2.

¹⁰ M. Sęp Szarzyński, *Rytmy albo wiersze polskie oraz cykl erotyków*, oprac. J. Krzyżanowski, Wrocław 1973, (49) w. 5n.

Mikołaja Reja i Stanisława Orzechowskiego również Jan z Czarnolasu poświęcił mu utwór, elegię łacińską (druk w 1584), w której obok postaci Herkulesa pojawia się paralela do syna Uranosa, Atlasa:

Sławią cię, żeś w Alcyda zakochany wzorze,
Objechał kawał ziemi i burzliwe morze....
Do tego cię nie zmusił rozkaz Eurysteja
Ani gniewna macocha, lecz sławy nadzieja...
Jak Atlas strop gwiazdzisty podtrzymuje cały,
Tak na twych karkach sprawy polskie spoczywały¹¹.

Imię Eurysteusa i macochy bohatera, Hery, łączy się z cyklem dwunastu prac, czynów dokonanych przez Herkulesa, których celem, według Eurypidesa (*Hercules furens*), było uwolnienie ludzkości od różnych utrapień. W elegii Kochanowskiego występuje jednak motyw podróży i wypraw herosa. W przypadku olbrzyma Atlasa, którego postać pojawi się również w mitach o Herkulesie, ciężar sklepienia niebieskiego równy jest trudowi spraw państwowych rozstrzyganych przez Tarnowskiego.

W dwóch przypadkach imię bohatera mitycznego użyte zostało dla zobrazowania wad ludzkich. W liście hetmana Jana Karola Chodkiewicza do żony, datowanym „z Kamieńca 25 oktobra 1607”, autor mianuje Herkulesem Janusza Radziwiłła. Porównanie to ma jednak wydźwięk stricte negatywny. Czytamy bowiem: „... bo jeśli przysiągł ten Herkules szczęta krwie naszej nie zostawić, tedy będzie chciał nad tym niewiniątkiem (synem Chodkiewicza, Hieronimem), jad swój psi, nie mogąc nad ojcem, wyrzucić”¹². Być może chodzi o wyprawę Herkulesa na Pylos, w czasie której heros zabija króla Neleusa i jego dziesięciu synów, oszczędzając tylko najmłodszego Nestora, jednak bardziej prawdopodobna wydaje się wcześniejsza chronologicznie historia szaleństwa Alcyda, zesłanego nań przez Herę, w efekcie którego zabija on swoich ośmiu synów (Pindar, *Ody olimpijskie*) zrodzonych z Megary. Natomiast w łacińskim, alegorycznym poemacie Sebastiana Fabiana

¹¹ J. Kochanowski, *Elegji ksiąg czworo*, tłum. L. Staff, Warszawa 1955, s. 120.

¹² H. Malewska, *Listy staropolskie z epoki Wazów*, Warszawa 1977, s. 99.

Klonowica *Victoria deorum* (wyd. 1600), mówiącym o walce chrześcijanina z grzechami, autor zwracając się do jednego z braci Gorajskich, adresatów utworu, piętnuje tych dostojników, którzy choć mogliby wywodzić się od Herkulesa, to poprzez pychę i haniebne obyczaje zatracili dawne męstwo i sprawiedliwość¹³.

*

Począwszy od epoki Renesansu nasila się tendencja „eksponowania zasług bohaterów mitologicznych dla dobra ludzkości”¹⁴. W piśmiennictwie polskim XVII wieku, które było poniekąd odzwierciedleniem burzliwej i skomplikowanej sytuacji politycznej Rzeczypospolitej szlacheckiej, bohaterom sarmackim często nadawano cechy mitycznych herosów. Opierając się na rozważaniach Elżbiety Sarnowskiej-Temeriusz, możemy dalej zasugerować, że często paralele do grecko-rzymskich postaci mitycznych mogą świadczyć o wpływie interpretacji euhemerycznej w analizie mitów antycznych. Począwszy od *Kroniki* Mistrza Wincentego, w której autor mianował Herkulesem Bolesława Krzywoustego, typowe dla sytuacji państwa polskiego epoki Jagiellonów i Wazów były porównania rycerzy sarmackich do naszego herosa.

Stanisław Orzechowski w dziele *Quincunx, to jest Wzór Korony Polskiej na rynku nystawiony* (1564) o braciach Sieniawskich walczących pod Obertynem wyraża się jako o Trymegistach i Herkulesach¹⁵. O Karolu Chodkiewiczu, Herkulesie litewskim, wspomina w swoich *Wojownikach sarmackich* (1631) Szymon Starowolski¹⁶. Jan Głuchowski w *Ikones książąt i królów polskich* (1605), oprócz kronikarskiej noty poświęconej omawianym osobistościom, każe przemawiać postaciom historycznym. Tak zatem zarówno Bolesław Chrobry¹⁷, jak i Władysław Jagiellowicz¹⁸ przyrównują siebie do Herkulesów.

¹³ S. Fabian Klonowic, *Victoria deorum*, [w:] *Literatura mieszczańska w Polsce od końca XVI do końca XVII wieku*, tom I, oprac. K. Budzyk, H. Budzykowa, J. Lewański, Warszawa 1954, s. 112.

¹⁴ E. Sarnowska-Temeriusz, *Świat mitów i świat znaczeń. Maciej Kazimierz Sarbiewski i problemy wiedzy o starożytności*, Wrocław 1969, s. 60.

¹⁵ S. Orzechowski, *Wybór pism*, oprac. J. Starnawski, Wrocław 1972, s. 569.

¹⁶ S. Starowolski, *Wojownicy sarmacy*, tłum. i oprac. J. Starnawski, Warszawa 1978, s. 287.

¹⁷ J. Głuchowski, *Ikones książąt i królów polskich*, oprac. B. Górską, Wrocław 1979, s. 42.

¹⁸ Tamże, s. 70.

Porównanie prac i sił Herkulesowych do trudu sprawowania władzy wystąpiło już w *Kronice* Kadłubka w związku z osobą Kazimierza Odnowiciela. *Dialog Palinura z Karonem* przełożony przez Biernata z Lublina paralelę tę uogólnia. O tych „którzy królestwa sprawiają” mówi mityczny przewoźnik:

Trzebać takim ramion mocnych,
Sił prawie Herkulesowych,
By taką ciężkość znosili,
Którą sobie założyli¹⁹.

W anonimowej sztuce dramatycznej z połowy XVII wieku, główna postać Służały mówi do Niemca rotmistrza:

Prawieś już teraz rówien, panie Hektorowi
Albo więc, który wydry bił, Herkulesowi²⁰.

Tu, oprócz paraleli do męstwa i odwagi antycznego herosa, autor wspomina jeszcze o pojedynku Herkulesa z hydrą lernejską. „Herkuleszowi równy z każdej strony“ jest też Apollin w *Dafnidzie* (1638) Samuela Twardowskiego. Wymieniając niektóre z prac mitycznych Perseidy, buduje autor paralelny obraz do postaci i czynów boga zakochanego w Dafnis²¹. Podobne porównanie sultana tureckiego Osmana do Herkulesa pojawia się w powstałej w 1670 *Wojnie chocimskiej*. W części dziewiątej tegoż poematu Wacław Potocki daje przestrozę Osmanowi, żywiącemu mimo porażki nadzieję, że „we krwi naszej (tj. Polaków) jego się arabczyk umaże”:

Nazbyt-eś, Herkulesie, nazbyt śmiały, wierę,
Gdy się kwapisz piekielną nawidzić Megierę²²,

¹⁹ Biernat z Lublina, *Dialog Palinura z Karonem*, [w:] *Wybór pism*, oprac. J. Ziomek, Wrocław 1953, w. 539 n.

²⁰ *Służały rozmaitego chleba spróbowawszy do Niemca na wojnę przyjdzie*, [w:] *Dramaty staropolskie*, tom III, oprac. J. Lewański, Warszawa 1959-1963, w. 108 n.

²¹ S. Twardowski, *Dafnis drżeniem bobkowym*, oprac. J. Okoń, Wrocław 1976, V w. 65n.

²² W. Potocki, *Wojna chocimska*, Warszawa 1880, s. 321.

gdzie wyprawa do królestwa Hadesa (tu autor ma na myśli śmierć) łączy się z ogólnymi cechami śmiałości i brawury przypisywanymi Herkulesowi.

Stanisław Samuel Szemiot, ziemianin rodem z Litwy, w utworze opiewającym wiktoryę nad Turkami w 1673 roku pod Chocimiem obrońców państwa polskiego nazywa Herkulesami²³. Ten sam poeta w wierszu *Suplika do majestatu najwyższego króla nad królami...* mianuje Jana III Sobieskiego „Herkulesem nowym”²⁴. Od wyboru Jana Sobieskiego w 1674 roku liczba aluzji herkulejskich wyraźnie się nasila. Oprócz wspomnianego wyżej Szemiota już w 1676, a więc w roku koronacji, Stanisław Herakliusz Lubomirski w *Muzie polskiej* porównuje króla do Herkulesa. W łacińskim panegiryku Ignacego Zawadzkiego *Rex cordium* imię Herkulesa i jego męstwo kilkakrotnie wiąże się z osobą króla Jana²⁵. Wacław Potocki natomiast w skierowanym do synów królewskich przypisaniu *Pocztu herbów szlachty Korony Polskiej* (1696) nazywa króla „Herkulesem Polskim, Kościoła filarem“, przywołując jednocześnie paralelny obraz herosa pomagającego Atlasowi dźwigać sklepienie niebieskie do Jana III jako podpory Domu Pańskiego. Od wystawienia w kolegium jezuickim w Jarosławiu sztuki *Sława kwitnącej młodości, dojrzała w młodym aragońskiego królewicza... wieku...* (1682), imię bohatera antycznego coraz częściej pojawia się w połączeniu z osobą najstarszego syna królewskiego, Jakuba Sobieskiego²⁶.

Imię Herkulesa występuje w lirykach Macieja Kazimierza Sarbiewskiego, powstałych w latach 1623-1625 (*Matthiae Casimiri Sarbivii e Societate Jesu Lirycorum libri tres*, 1625) w związku z osobą kardynała Francesco Barberiniego, a także w odniesieniu do własnej pracy twórczej. W wierszu napisanym ku pochwie Barberiniego poeta utożsamia adresata z herosem mitycznym. Kardynał Barberini, bratanek papieża – poety Urbana VIII, mecenas sztuk, opiekun ludu jest tym, „który depce przestrach”, nie lęka się

²³ S. Samuel Szemiot, *Tryumf tryumfującej ojczyzny*, [w:] *Sumariusz wierszów*, oprac. M. Korolko, Warszawa 1981, s. 222.

²⁴ S. Samuel Szemiot, *Suplika do majestatu najwyższego króla nad królami*, [w:] *Sumariusz wierszów*, dz. cyt., s. 238.

²⁵ J. Banach, *Hercules polonus*, Warszawa 1984, s. 119.

²⁶ Tamże, s. 115.

podjętych przezeń trudów²⁷. Utwór *Do Baltazara Moreta* natomiast przyrównany jest do kolumn Alcyda, do pracy kolosalnej, czym Sarbiewski pragnie zrównać się z Herkulesem²⁸. W tym przypadku dostrzec możemy niejaki podobieństwo między porównaniami użytymi w wierszu przez poetę jezuickiego a zwrotami Kadłubka i Długosza.

*

Warto parę uwag poświęcić ryzsztunkowi Herkulesa. Autorzy starożytni, jak Apollodor (*Bibliotheca*), historyk Diodor Sycylijski (*Bibliotheca historica*) czy poeta bukoliczny Teokryt (*Idylle*) mówili w swoich dziełach o pełnym uzbrojeniu bohatera. Stałym elementem tego ekwipażu była maczuga, sporządzona przez syna Zeusa już w czasie polowania na lwa nemejskiego. Pozostała część wyposażenia pochodziła od bogów: miecz podarował mu Hermes, łuk i strzały Apollon, pancerz był darem Hefajstosa, konie Posejdona, a peplos pochodził od Ateny. Każdy podarowany element uzbrojenia jest zatem charakterystyczny dla „specjalności danego boga”. W takim ryzsztunku bojowym Herkules pojawia się w sztuce rzeźbiarskiej. W ilustracjach do pracy Jerzego Banacha możemy odnaleźć rzeźbę opancerzonego Herkulesa trzymającego dwa miecze, wchodzącego w skład dekoracji trumny króla Stefana Batorego (1578), oraz dzieło Johanna Melchiora Dinglingera, stanowiące jeden ze szczegółów sali w pałacu drezdeńskim Augusta II, a przedstawiające odpoczywającego herosa z maczugą, stylizowanego ponadto na husarza (1713). Jedynym elementem wyposażenia mitycznego bohatera, który przyjęła literatura staropolska, jest „ogromna lwa skóra kudłata”²⁹, ściągnięta, jak podaje Teokryt, z lwa nemejskiego. Tak przedstawia Herkulesa w elegii łacińskiej (wyd. 1584) Jan Kochanowski, w skóry lwie noszone na głowie przybrani są też, według Macieja Strykowskiego, wojownicy litewscy³⁰. Wspomniany przez Jana Chryzostoma Paska hetman polny koronny Stanisław Lanckoroński pieczętował się herbem Zadora,

²⁷ M. Kazimierz Sarbiewski, *Liryki* oraz *Druga rzymska* i fragment *Lechiady*, III 11 w. 25n.

²⁸ Tamże, fragment *Lechiady*, III 31, w. 75n.

²⁹ J. Kochanowski, *Elegji ksiąg czworo*, I 7 w.20.

³⁰ M. Strykowski, *O początkach, nymodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żmódzkiego i ruskiego*, oprac. J. Radziszewska, Warszawa 1978, s. 156.

przedstawiającym lwa w polu błękitnym, z którego otwartej paszczy zionie pieć ognistych płomieni. Wizerunek tego godła posłużył pamiętnikarzowi jako porównanie do lwiej skóry noszonej przez Herkulesa³¹. O kudlatym łupieżu lwa nemejskiego noszonym przez Herkulesa mowa również w utworze Wacława Potockiego mieszczącym się w *Ogrodzie fraszek* (1691)³² oraz w *Gofredzie* Torquata Tassa ukończonym w 1575 roku. Jedynie u Jana Jurkowskiego w *Tragedii o polskim Scylurusie* (1604) obok skóry lwiej pojawia się lamparcia. Alcyd był nie tylko przyodziany lwią skórą, ale też był to „mąż o lwiej duszy”. Tak mówi o swoim ojcu jeden z bohaterów greckich pod Troją, Tlepoemos, do wodza Lyków, boskiego Sarpedona³³. Pozostając jeszcze na chwilę przy *Iliadzie*, warto przypomnieć, że lwią skórę nosili również Agamemnon³⁴ i Diomedes³⁵.

*

Począwszy od starożytności poprzez wieki średnie, renesans i epokę baroku funkcjonował m.in. pogląd o poetyckiej genezie mitów. Legendarni poeci antyczni, jak Linus, Muzajos czy Orfeusz, mają być tymi, którzy następnym pokoleniom twórców przekazali cały mitologiczny багаż wiedzy³⁶. Oni też, jak również pierwsi historyczni autorzy greccy, Homer i Hezjod, ustalili kanon opowiadań o naszym bohaterze, w skład którego, obok legend o narodzinach, dzieciństwie i młodości półboga, poprzez cykl dwunastu prac, wchodzi także drugorzędne przygody i wyprawy podjęte przez Herkulesa z udziałem jego drużyny czy bratanka Iolaosa.

Najważniejszą bodaj grupą mitów o Herkulesie jest cykl dwunastu prac. Mianem tym określa się czyny dokonane przez Alcyda na polecenie jego krewnego, syna Stenelosa. Wielokrotnie cytowana *Iliada* wspomina podstęp Hery, który obietnice Zeusa przepowiadające panowanie Perseidy nad Argos obrócił na korzyść Eurysteusa. Również znany nam już dramat Eurypidesa

³¹ J. Chryzostom Pasek, *Pamiętniki*, oprac. W. Czapliński, Wrocław 1979, s. 560.

³² W. Potocki, *Straszny bohater*, [w:] *Ogród fraszek*, t. II, oprac. A. Brückner, Lwów 1907, w. 11.

³³ Homer, *Iliada*, s. 166-167.

³⁴ Tamże, s. 240.

³⁵ Tamże, s. 244.

³⁶ E. Sarnowska-Temierusz, *Świat mitów i świat znaczeń*, dz. cyt., s. 89.

przekazuje bezpośrednio przyczyny podjęcia prac przez herosa. Jednak najczęściej uważa się, że służba Herkulesa stanowiła pokutę za zamordowanie własnych dzieci (była o tym mowa przy okazji listu hetmana Chodkiewicza do żony). Po dokonaniu tej zbrodni heros udał się do Delf, aby otrzymać wyrocznię Apollona Pytyjskiego. W taki sposób rozpoczęła się dwunastoletnia służba Herkulesa u kuzyna.

Andrzej Krzycki, biskup, dworzanin, poeta piszący po łacinie, jest autorem jedenastozgłoskowca o incipicie *Finibus extremis, qua frigida volvitur Arctos*, w którym trudy panowania króla Zygmunta I porównanie są z pracami herkulejskimi³⁷. W innej pieśni łacińskiej *Quo tua non penetrat, doctissime gloria Erasme* zwraca się do Erazma z Rotterdamu i zachęca go do walki z herezją luterańską:

Wypełń przekłety kąkol, zgrzeb kąkolu siewcę:
Większych niżli Herkules dokonałbyś dzieł³⁸.

Humanista niderlandzki Gerhard Gerhards zestawiony zatem został w utworze polskiego poety z Herkulesem; wspomniana dalej hydra jest popularną w staropolszczyźnie alegorią luteranizmu.

Broszura polemiczna *Anti-Mare Balticum* (1639), którą prawdopodobnie napisał Jan Pfenning, jest odpowiedzią na pismo Christiana Lippego, kanclerza króla duńskiego Christiana IV (Lippe jest autorem broszury łacińskiej *Mare Balticum* wydanej w 1638 w języku niemieckim). Autor w taki oto sposób wyraża opinię o wiarygodności dowodów użytych przez przeciwnika, stwierdza: „Czerpie je bądź z przestarzałych twierdzeń historyków, bądź z map geograficznych, bądź z etymologii, potem zaś te zmyślane argumenty pracowicie zbija i niczym nowy Herkules zмага się z tworami własnych snów”³⁹. Tu postać i czyny Herkulesa rozpatrywane są nie tylko w kategoriach „fictiones”, zmyśleń poetyckich kreujących nową rzeczywistość, ale przede wszystkim traktowane są na zasadzie absolutnej negacji czy kłamstwa.

³⁷ *Antologia poezji polsko-łacińskiej 1470-1543*, oprac. A. Jelicz, Szczecin 1985, s. 158.

³⁸ Tamże, s. 194.

³⁹ J. Pfenning, *Anti-Mare Balticum*, [w:] *Kto ma państwo morskie. Problemy morza w opinii dawnej Polski*, oprac. E. Kotarski, Gdańsk 1970, s. 290.

Jedynym znanym obecnie dziełem Krzysztofa Opalińskiego są *Satyny albo przestrogi do naprawy rządu i obyczajów w Polszczyźnie należące...* (1650). Pisane w dłuższym, epickim metrum, podejmowały kwestie polityczne i społeczne. Karykaturalne wręcz przedstawienie obrazu współczesnego społeczeństwa oparte na konfrontacji: dawniej i dziś, czyni utwory wojewody poznańskiego bardziej świadkami psychiki i wyobraźni autora niż zwierciadłem rzeczywistości. Liczne rady, przestrogi, ostrzeżenia, zachęty służyć miały naprawie porządku moralnego i obyczajowego. W satyrze *Jako trzeba i o co Boga prosić, a że się często o tym myślimy* czytamy:

... qui ferre queat quoscunque labore,
Nesciat irasci, cupiat nihil, et potiores
Herculis aerumnas credat, saevosque labores,
Et Venere, et plumis, et caenis Sardanapali⁴⁰.

Mitologiczny obraz czynów Herkulesa wprzęgnięty został do satyrycznej moralistyki Opalińskiego. Antyczny heros w nagrodę za trud otrzymać miał od Apollina i Ateny dar nieśmiertelności. Jak wynika z powyższego fragmentu, ocena moralna bohatera wypadła pozytywnie nie tylko w starożytności. Z Herkulesem Opalińskiego jako uosobieniem prawości łączy się ponadto powszechnie stosowany w literaturze dawnej motyw „in bivio“, o którym w dalszej części pracy.

Całkowicie odmienny moralistycznie wizerunek Alcydy, w przeciwieństwie do obrazu herosa w satyrze Opalińskiego, prezentuje Mikołaj Rej w *Żywocie człowieka poczciwego*. Wchodzący w skład *Zwierciadła* (1567-1568) utwór parenetyczny, zawiera wzorcowy model ludzkiego życia. Częste anegdoty, przykłady z historii i mitologii starożytnej służą udokumentowaniu, uwierzytelnieniu wywodów autora. Tak dzieje się w przypadku mitycznego bohatera, porównanego do współczesnych Herkulesów, ulegających według szlachcica z Nagłowic winu i rozpucie⁴¹. Nie wiadomo dokładnie, jaki

⁴⁰ K. Opaliński, *Satyny*, oprac. L. Eustachiewicz, Wrocław 1953, IV 5 w. 278 n.

⁴¹ M. Rej, *Żywot człowieka poczciwego*, [w:] *Zwierciadło*, t. I, oprac. J. Czubek, J. Łoś, *Wstęp* I. Chrzanowski, Kraków 1914, s. 185.

konkretny wątek mitologiczny o Herkulesie chciał autor *Krótkiej rozprawy* przywołać. Być może chodzi o porozrzucane w czasie fakty uboczne, mające miejsce podczas wykonywania prac, w których heros płodzi synów z tą czy inną kobietą (warto porównać chociażby pobyt Herkulesa u króla Tespiosa, co znajdzie bezpośredni oddźwięk w literaturze staropolskiej). *Żwierzyniec, w którym rozmaitych stanów, ludzi, zwierząt i ptaków kształty, przypadki i obyczaje są właśnie nypisane* (1562) Reja to dzieło składające się z kilkuset epigramatów ośmiowierszowych. Również i tu postać mitycznego bohatera wprowadzona została do wywodów moralizujących:

Herkules dziwny mocarz był, co smoki bijał,
Hidry, lwy okrutniki, a pokorne mijał.
Złodzieje a złoczyńce jego rozkosz była,
Gdy jego można ręka srodze je dawała.
Równie tak Herkulesi dzisiejszego świata!
Rychlej sobie uczyni wnet złoczyńcę brata,
A nędznika, gdzie może, jako myszkę dłaży⁴².

Istotą *Żwierzynicy* jest myślenie emblematyczne i ikonologiczne. Emblematyka wynikała z ducha alegorycznego rozumowania, była narzędziem formułowania dyrektyw politycznych, obyczajowych, religijnych⁴³. W paralelnej ikonice Herkulesa antyczny heros wygrywa moralną rywalizację ze współczesnymi, XVI-wiecznymi „bohaterami”.

Zabawny wizerunek połączenia męstwa i odwagi z miłością i rozkoszą, tak chętnie opracowywany literacko w przypadku mitologicznych dziejów Marsa i Wenery, daje Jan Kochanowski w Księdze pierwszej łacińskich *Elegiarum*:

Takż ten, który słupy wzbił na skrajnym świecie,
Pod niebytność Atlasa niósł niebo na grzbiecie,
Zabił Hydre Lernejską i Lwa Nemejskiego,
Upierzone potwory i arkadyjskiego
Dzika, chętnie namiętnej uległ Eurytydzie,
Pod władzę pokonanej dając się w bezwstydzie.

⁴² M. Rej, *Pisma wierszem*, oprac. J. Krzyżanowski, Wrocław 1954, w. 1 n.

⁴³ J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1980, s. 241.

Zdjął z siebie ogromnego lwa skórę kudłą
I bez sromu przyodziął się niewieścią szatą.
Cisnąwszy w kąt maczugę wrzeczono pochwyć
I przędzę, twardą dłonią kręcąc gładkie nici⁴⁴.

Poeta, nie wymieniając imienia herosa, buduje wizerunek Herkulesa z wyliczenia czynności przez tegoż dokonanych. Jednocześnie druga połowa utworu, adresowanego do Mieleckiego, oparta na zasadzie analogii, jest przypomnieniem, że oprócz wojowania i niewygód życia obozowego jest czas na rozrywki, odpoczynek, miłość.

Tragedia o polskim Scylurusie i trzech synach koronnych Ojczyzny Polskiej Jana Jurkowskiego po raz pierwszy u progu baroku wprowadza do literatury Herkulesa polskiego. W wierszu na godło herbowe „...Jaśnie Wielmożnych Ich Miłości Panów a Panów na Tęczyńie” zrównał poeta Jana Tęczyńskiego, pogromcę Turków i Tatarów, z bohaterem starożytnym. W dramacie Jurkowskiego Herkules lacki oznacza żołnierstwo, a słowa Scylurusa, iż heros „za Padwę miał Podole”, rozpowszechnia mit rycerza kresowego, potwierdza opinię szlachty, że zajęciem młodzieży powinny być nie studia na obcych uniwersytetach, lecz twarda szkoła życia żołnierskiego na Podolu. Personifikacji Sławy przypada w udziale wyliczenie prac mitycznego Herkulesa, które posłużą następnie jako paralela do czynów bohatera narodowego:

Ten zaś lacki potwory, gdzie Bootes mroźny,
Gdzie szumi krzywy Euksyn i gdzie Dunaj groźny,
Gdzie Odra, Niestr i Dźwina, gorsze snadź niż smoki,
Deptal, a je go stąd już niosę pod obłoki.
Sroższy niż lew, niż hydry – Turcy, Tatarowie,
Rowni wieprzom, jeleniom Niemcy i Prusowie.
Kozactwo Stymfalidom, Augom spolne mordy,
Strasznym wołom multańskie, koniom serbskie hordy.
Zbył jadu Cerber w Moskwie, Proteus odmienny
W Inflanciech zbył nieraz sztuk w postaci rozjemnej⁴⁵.

⁴⁴ J. Kochanowski, *Elegji ksiąg czworo*, dz. cyt., s. 20.

⁴⁵ J. Jurkowski, *Tragedyja o polskim Scylurusie*, oprac. S. Pigoń, Kraków 1949, w. 536 n.

Kończy zaś Sława swą przemowę zwrotem do tych wszystkich, którzy podjęli zaszczytną służbę w obronie kresów ojczystych:

Mężni Herkulesowie,...
Cieszcie się z swej żołnierskiej na wieki sławetnej⁴⁶.

Wzorzec XVII-wiecznego Herkulesa polskiego stojącego w obronie ojczyzny będzie jeszcze niejednokrotnie występował w burzliwej epoce sarmackiego baroku.

Wiersz Zbigniewa Morsztyna *Na historyją sarmacką... Pana Józefa Naronowicza Narońskiego*, a właściwie jego fragment, w którym pojawiają się imiona Herkulesa i Hektora, wskazuje na próbę euhemerycznego traktowania mitologii antycznej:

Gdyby nie historyja, byłyby u biesa
Owe wszystkie dwanaście czynów Herkulesa.
Przepadłyby na wieki Hektorowe dzieła,
Gdyby ich Homerowa łaska nie głosiła⁴⁷.

Owe dwanaście czynów Herkulesa, jak i dzieła bohatera trojańskiego służyć mają wzmocnieniu argumentu na rzecz wagi utworu pisarza sarmackiego. Głosząc więc chwałę muzy historii Klio, stawiając Narońskiego obok Homera w rzędzie historyków, traktuje autor *Muzy domowej* zarówno mitologię, jak i postacie antyczne jako „historyczną prawdę ludzką”⁴⁸.

Podobną wymowę interpretacyjną posiadają także odpowiednie fragmenty dotyczące postaci mitycznych w dziełach Górnickiego i Sarbiewskiego. Pierwszy w *Dworzaninie* (1566) wspomina Herkulesa i Theseusa jako dawnych hetmanów walczących z Procrustesem, Scironem, Casusem, Diomedesem, Antheusem oraz Geryonem⁴⁹. Sarbiewski w liryku do swojego brata Stanisława szlachetną osobę Alcyda przeciwstawia współczesnym występkom uosobionym

⁴⁶ Tamże, w. 560.

⁴⁷ Z. Morsztyn, *Muzy domowa*, tom II, oprac. J. Dürr-Durski, Warszawa 1954, s. 103.

⁴⁸ E. Sarnowska-Temeriusz, *Świat mitów i świat znaczeń*, dz. cyt., s. 56.

⁴⁹ Ł. Górnicki, *Dworzanin*, oprac. R. Pollak, Warszawa 1950, s. 226.

w postaciach potwornego Gigesa, Geriona czy Anteja⁵⁰. Herkules w obu utworach (u Sarbiewskiego traktowany jest jako alegoria) jest postacią pozytywną moralnie, pośrednio stawianą za wzór do naśladowania.

*

Już w średniowieczu istniały paralele mitologii i *Pisma Świętego*, skoro obok kultury judajsko-chrześcijańskiej nadal współistniała tradycja greckorzymska. W renesansie europejskim koncepcja euhemerycznej interpretacji mitologii nabiera nowego znaczenia. Wytworzony zostaje system wzajemnych relacji między dziejami bogów mitycznych i historią biblijną. W panegiryku na cześć św. Władysława, patrona Węgier, ogłoszonym w 1509 roku przez Pawła z Krosna, autor każe ustąpić herosom i bogom antycznym, wśród których znajduje się Herkules, przed kanonizowaną postacią chrześcijanina. Alcyd występuje więc jako rywal św. Władysława. W religijnym wierszu Jana Andrzeja Morsztyna, wchodzącym w skład większego cyklu utworów o tej tematyce (1647-1652), poeta narodzonego Pana mianuje nowym Herkulesem:

Herkules nowy przybył ku pomocy:
Ten dwóch udusił węzów, choć w powiciu,
Szatana i śmierć, nieprzyjazną życiu,
Ten związał mocno Cerbera straszego
I lwa na-kół zabił krążącego,
Ten syna Ziemie silnego udusił,
Ten Włocha kradzież położyć przymusił,
Ten swoją bronią hydrę zamordował
I wszystkie ptastwo piekielne zwojował,
Ten ludzkich złości wyczyścił obory,
Ten ciężar nieba na siebie niósł spory,
Ten i tyrańskie porachmanił konie
I przykowanej pomógł Heryjonie,
Ten droższy, niż był w hesperyjskim gaju,
Zabiwszy smoka, wniósł owoc do raju,
A to trzynasta jego własna praca,
Że nam król lestwo zgubi one przywraca⁵¹.

⁵⁰ M. Kazimierz Sarbiewski, *Liryki* oraz *Droga rzymska* i fragment *Lechiady*, II 4, w. 17 n.

⁵¹ J. Andrzej Morsztyn, *Na toż* [w:] *Utwory zebrane*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1971, s. 213.

Heros antyczny alternuje z główną personą *Nowego Testamentu*. Morsztyn rysuje paralelny obraz czynów obu postaci, w którym kanoniczne prace Herkulesa przybierają moralno-teologiczny odcień trudu Chrystusowego. W przekazie poetyckim autora *Kamikuty* syn Zeusa traktowany jest na równi z osobą Boga chrześcijan. „Relacja biblijna funkcjonowała... obok euhemerycznie interpreto- wanych opowieści mitologicznych jako odrębny przekaz informujący o najdawniejszej przeszłości ludzkiej”⁵².

Łacińskie dictum „Nec Hercules contra plures”, spolszczone i przyswo- jone przez kulturę dawną, na stałe weszło do zbioru polskiej paremiologii. W literaturze staropolskiej przysłowie to dość często spełniało funkcję rady lub przestrogi. W takiej roli występuje w wierszach Wacława Potockiego. Chociaż w jednym z utworów wchodzących w skład *Moralionów*, pisanych w latach 1688- -1694, poeta wierzy w siłę męznego Herkulesa stojącego przeciwko tysiącom nieprzyjaciół⁵³, jednak w innym stwierdza, że „sam Herkules nie może... dwoma zawładać”⁵⁴. Również w *Ogródzie fraszek* (1691) przysłowie herkulejskie występuje jako przestroga i ostrzeżenie⁵⁵. W *Wojnie chocimskiej* tak wyrażę się o Lisowczykach:

Ale kiedy Herkules sam dwiema nie zdole,
A tu jednego z naszych dziesięć Turków kole⁵⁶.

W tym fragmencie powiedzenie funkcjonuje w roli ornamentacyjnej i jako porównanie wzmacniające wartość dowodu, do którego się odnosi. Jednocześnie daje poeta poznać swoje subiektywne odczucia i myśli skiero- wane pod adresem podkomendnych pułkownika Aleksandra Lisowskiego. Podobne paralelne zadania spełnia postać herosa w *Dyskursie o podniesieniu wojny inflanckiej z Gustawem księciem sudermańskim* (1624) Krzysztofa Radziwiłła.

⁵² E. Sarnowska-Temeriusz, *Świat mitów i świat znaczeń*, dz. cyt., s. 66.

⁵³ W. Potocki, *Sila złego dwu na jednego*, [w:] *Moralia*, tom I, oprac. T. Grabowski, J. Łoś, Kraków 1915-1918, s. 85.

⁵⁴ W. Potocki, *Gdzie siła tam i moc*, [w:] *Moralia*, tom II, oprac. T. Grabowski, J. Łoś, Kraków 1915- -1918, s. 272.

⁵⁵ W. Potocki, *Ogród fraszek*, dz. cyt., I 185; I 199.

⁵⁶ W. Potocki, *Wojna, chocimska*, dz. cyt., s. 297.

Przywołując słabość Herkulesa, który nie podolałby wojnie ze Szwedami czy „domowej mieszaninie“, jak autor określa konfederację żołnierską, zachęca Radziwiłł tym samym do większych wydatków na cele wojenne, mogących zapobiec tym niedostatkom i konfuzjom⁵⁷.

Trzymając się chronologii dziejów mitycznego herosa wypada przed reminiscencjami mitu o pracach Herkulesa w literaturze staropolskiej powrócić jeszcze na moment do opowiadania o królu Tespiosie. Próba interpretacji wspomnianego już Rejowego *Żywota człowieka poczciwego* świadczyłaby, że negatywna ocena postępów Herkulesowych dokonana przez autora renesansowego odnosi się właśnie do pobytu w pałacu Tespiosa i jego żony Megamedy. Inne założenie przyświecało Wacławowi Potockiemu przy pisaniu wiersza *Do IMP. sędziego krakowskiego z okazji konia*:

... Jeszczem rzeczy zapomniał potrzebnej,
Mogliby się dostać i pannie służebnej,
Stanąłbym sławnym onym Herkulesem, który
Jednego ojca, w liczbie pięćdziesiąt ich, cory,
Za sześć godzin wystrychnie i, gdy przyszły krzyny,
Żadnej dziewczki nie było, wszystko syny, syny⁵⁸.

Tym ojcem mającym pięćdziesiąt córek był właśnie Tespios, który panował w kraju sąsiadującym z Tebami. Pragnął on, aby jego wnukowie byli potomkami Herkulesa. Korzystając więc z pobytu bohatera, każdego wieczoru przysyłał jedną ze swych córek do jego łóża. Każda z dziewcząt poczęła syna. Niektóre przekazy informują, że Herkules posiadał niewiasty w ciągu jednej nocy. Jedna noc w tradycji mitycznej zmalowała do sześciu godzin u poety barokowego.

*

Pierwszą pracą wykonaną przez Herkulesa na polecenie Eurysteusa było zabicie lwa nemejskiego. Potwór ten, którego siostrą był Sfinks z Teb, wychowany przez boginię księżycy Selene, pustoszył okolice Nemei, pożerał

⁵⁷ K. Radziwiłł, *Dyskurs*, [w:] *Kto ma państwo morskie*, dz. cyt., s. 235.

⁵⁸ W. Potocki, *Ogród fraszek*, dz. cyt., I 401, w. 93n.

mieszkańców i ich stada. Mieszkał w jaskini o dwu wejściach, tak że strzały wypuszczane doń przez Herkulesa nie odnosiły pożądanego skutku. Dopiero po zatarasowaniu jednego wejścia heros był w stanie udusić straszliwego wnuka Tyfona. Tę historię opowiedzieli m.in. Hezjod w *Teogonii*, Sofokles w tragedii *Trachinki*, Eratostenes w *Catasterismi* (*Ugwieżdżnienie*) czy Stacjusz w *Thebais* i *Silvae*. Mit o lwie z Nemei przywoływany był w piśmiennictwie staropolskim wielokrotnie, rzadko jako samodzielna paralela literacka, głównie zaś przy wyliczaniu pełnego kanonu dwunastu prac Herkulesowych. Nazwiska Kochanowskiego, Jurkowskiego czy Jana Andrzeja Morsztyna pojawiły się już uprzednio. Wspomnieć warto ponadto o znanym liryku Sarbiewskiego, skierowanym do Ferdynanda II, a napisanym z okazji ustąpienia wojsk tureckich z granic Węgier, w którym „Nemejskie bory” przypominają pierwsze zadanie Alkidesa⁵⁹. Las nemejski, „gdzie kiedyś potwór miał leże Herkulesowy”, pojawia się w wierszu Filipa Kallimacha *Do Fanni Swentochy* (inc. „Scire meos casus...”) ⁶⁰.

Hydrę lernejską przedstawia się zwykle pod postacią wielogłowego węża wydobywającego z paszcz zabójczy oddech. Herkules pokonał ją, wypuszczając z łuku płonące strzały. Inne przekazy informują, że odcinał głowy potwora za pomocą zakrzywionej szabli zwanej „harpe”. Znane są też różne wersje euhemerycznej interpretacji mitu. Według jednej z nich hydra miała oznaczać bagna Lerny, osuszone przez Herkulesa. Odradzające się głowy odpowiadać miały źródłom, które wciąż sączyć wodę, czyniły wysiłki bohatera bezowocnymi. W wierszu Andrzeja Krzyckiego skierowanym do Erazma z Rotterdamu herezja protestancka przedstawiona została pod postacią hydry. Taką samą alegoryczną rolę spełnia potwór lernejski w utworze Waleriana Wilckiego *Hydra abo wiara heretycka* (1627), zadanie herosa antycznego podejmują zaś ojcowie jezuici. W wierszu Prokopa Wareszczaki *Herkules abo zdrowa rada. Wczesna przestroga wspaniałej słoniańskiej młodzie* (1632) Alcyd jest wzorem do naśladowania przez młodzież sarmacką, hydrę natomiast przedstawił poeta jako alegorię pożałliwości. *Deketeros akroama*

⁵⁹ M. Kazimierz Sarbiewski, *Liryki* oraz *Droga rzymska* i fragment *Lechiady*, II 1, w. 15n.

⁶⁰ F. Kallimach, *Do Fanni Swentochy*, [w:] *Antologia poezji polsko-lacińskiej 1470-1543*, oprac. A. Jelicz, Szczecin 1985, s. 48.

tj. dziesięćroczna powieść wojennych spraw (1585) Andrzeja Rymszy opowiada o przygodach Krzysztofa Radziwiłła, kasztelana trockiego w latach 1572-1582. Przed polskim bohaterem ustąpić każe poeta zarówno wodzom starożytnym: Hektorowi, Achillesowi, Hannibalowi, jak i mitycznemu Herkulesowi, a jedynym czynem Alcyda wspomnianym w utworze jest właśnie hydra⁶¹.

Szósta praca Herkulesa wiąże się z królem Elidy Augiaszem, który był posiadaczem ogromnych stad otrzymanych od ojca Heliosa. Nie usuwał on jednak gnoju gromadzącego się w oborach, przez co pozbawiał ziemię nawozu i skazywał ją na wyjałowienie. Te właśnie stajnie oczyścił heros w ciągu jednego dnia, skierowawszy przez nie bieg dwu rzek – Penajosu i Alfejosu. Stanisław Orzechowski w *Mowie do szlachty polskiej* wspomina postać Jakuba Przyluskiego „pisarza znakomitego męża Piotra Kmity”⁶². Usunięcie nawozu z obory Augiasza porównane zostało do wyprowadzenia praw w Rzeczypospolitej z ciemności na światło przez tego „człowieka niezmiernie bystrego umysłu”⁶³, który ponadto nazywany jest przez autora Gnejuszem Flawiuszem.

Za wykonaną pracę Herkules miał otrzymać pół Augiaszowego królestwa lub, według innych mitografów, dziesiątą część jego stad. Z tej obietnicy król Elidy nie wywiązał się jednak, co w konsekwencji doprowadziło do późniejszej wojny i śmierci syna Heliosa oraz jego bratanków. Mit o wojnie Augiasza z Herkulesem opowiedziany przez Pausaniasa w *Graeciae descriptio* i Atenajosa w *Dipnosophistae* (*Uczta uczonych*) wykorzystał Łukasz Górnicki w polskiej przeróbce dzieła Baltazara Castiglione⁶⁴. Autor *Dworzanina* dokonuje charakterystycznego porównania biskupa Maciejowskiego do Herkulesa. Mówiąc bowiem o ustanowieniu igrzysk olimpijskich przez herosa mitycznego i wymierzeniu przez niego świętego okręgu Altis, większego od wszystkich pozostałych, wspominając ponadto o wzroście Alcyda, stosuje paralelę do Maciejowskiego, mądrością i dowcipem przewyższającego współczesnych⁶⁵.

⁶¹ A. Rymsza, *Dziesięćroczna powieść wojennych spraw*, oprac. W.R. Rzepka i A. Sajkowski, [w:] „Archiwum Literackie“, T. XVI: *Miscellanea staropolskie* 4, Wrocław 1972, w. 1168.

⁶² S. Orzechowski, *Wzrost pism*, dz. cyt., s. 110.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Ł. Górnicki, *Dworzanin*, dz. cyt., s. 170.

⁶⁵ Tamże.

Ostatnią czynność Herkulesa na Peloponezie przywołuje również Wacław Potocki w wierszu *Epithalamium Jegomości Panu Stanisławowi Morstynowi...*⁶⁶.

Mit o uprowadzeniu byków Geriona pojawia się u Marcina Borzymowskiego i Macieja Sarbiewskiego. Olbrzym mający trzy głowy i potrójny tulów aż do bioder był właścicielem ogromnych stad byków, których na wyspie Erytrei strzegł pasterz Eurytion i olbrzymi pies Ortros. Przedostawszy się przez Ocean w „czasy” boga Heliosa, zabił bohater stróżów stada, a następnie pokonał w walce samego Geriona. Aluzje do opowiadania mitycznego zawarł Borzymowski w dziele *Morska nawigacja do Lubeka* (1662), w którym herb Zamojskich przedstawiający „mocne trzy kopije” utożsamiony jest z Herkulesowymi włóczniami tkwiącymi w ciele Geriona („Hastis hic Herculeis subiacet Geryon”)⁶⁷. W liryku Sarbiewskiego *Do Stefana Pawa, podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego* legenda Geriona przedstawiona została na opak. To nie Alcyd jest bohaterem godnym zwycięstwa i sławy, ale właśnie olbrzym trzygłowy, mogący „łacno się obronić” zarówno przed Herkulesem, jak i przed herosami spod Troi. W wierszu autora *Lechiady* pod postacią Geriona kryją się obrońcy Rzeczypospolitej o „niezlękłej dłoni i wielkiej duszy”, stający do boju przeciw wrogom ojczyzny⁶⁸.

W czasie drogi powrotnej z Erytrei do Grecji zdarzyła się Herkulesowi większość przypisywanych mu przygód. O pobiciu przez herosa hiszpańskich i libijskich dziwów dowiadujemy się z *Gofreda* w tłumaczeniu Piotra Kochanowskiego⁶⁹. Najczęściej jednak opracowywanym motywem herkulejskim związanym z opowiadaniem o Gerionie jest mit o słupach wzniesionych przez bohatera na Morzu Śródziemnym. Tzw. Słupy Herkulesa (tj. skała Gibraltaru i skała w Ceucie) znajdujące się po obu stronach cieśniny dzielą Libię w Afryce i Europę. O tych słupach Herkulesa starożytnego mówi Jan Kochanowski w elegii łacińskiej⁷⁰. Również jego bratanek w przełożonym dziele Torquata

⁶⁶ W. Potocki, *Ogród fraszek*, dz. cyt., IV 334, w. 39n.

⁶⁷ M. Borzymowski, *Hastis hic Herculeis subiacet Geryon*, [w:] *Morska nawigacja do Lubeka*, oprac. R. Pollak, Gdańsk 1971, w. 1n.

⁶⁸ M. Kazimierz Sarbiewski, *Liryki* oraz *Droga rzymska* i fragment *Lechiady*, dz. cyt., I 1, w. 25n.

⁶⁹ P. Kochanowski-Torquato Tasso, *Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, oprac. S. Grzeszczuk i R. Pollak, Warszawa 1968, XV 25.

⁷⁰ J. Kochanowski, *Elegii ksiąg czworo*, dz. cyt., II 11, w. 66.

Tassa przywołuje wyczyn greckiego półboga, wspominając zarazem morskie wędrówki Ulissea, który wypływając poza cieśninę Gibraltaru „znieważył” kresy świata antycznego ustanowione przez Alcyda⁷¹.

Praca mitycznego bohatera bywała często porównywana z podobnymi czynami dokonywanymi przez polskich monarchów, głównie Bolesława Chrobrego jako tego, który pierwszy oznaczył granice państwa polskiego. W dziele Klemensa Janickiego *Vitae Regum Polonorum* (1563) tenże król tak mówi o sobie:

Spizowymi słupami oznaczyłem granice królestwa,
naśladując w ten sposób dzieło Herkulesa⁷².

Niemal to samo powtórzy Bolesław Chrobry w utworze Jana Głuchowskiego *Ikones książąt i królów polskich*⁷³. U Głuchowskiego ponadto mit o walkach Herkulesa z potworami i „wywiedzenie słupów pod obłoki” przeciwstawiony został czynom legendarnego Krakusa, pogromcy smoka i budowniczego murów wawelskich⁷⁴. Również dla Szymona Starowolskiego Chrobry jest Herkulesem, który „wnosił słupy żelazne jako wieczny pomnik swego zwycięstwa”⁷⁵.

Dwa odmienne porównania herkulejskie odnajdujemy u Jana Andrzeja Morsztyna. *Kanikuła* (1647) zawiera erotyk *Łaźnia*, w którym marmurowe słupy herosa mitycznego stają się nogami dziewczyny o imieniu Jaga⁷⁶. W utworze *Słup biczowania* ze zbioru wierszy religijnych poeta dokonuje paraleli czynu Herkulesa antycznego z dziełem bohatera chrześcijańskiego. Zacytujemy drugą część wiersza:

A zwycięzca czarta w piekle,
Na znak swych bojów i srogiemu boku,
Którym go trafiono wściekle,

⁷¹ P. Kochanowski-Torquato Tasso, *Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, dz. cyt., XV 25.

⁷² K. Janicki, *Carmina. Dzieła wszystkie*, XVIII, dz. cyt., w. 5 n.

⁷³ J. Głuchowski, *Ikones książąt i królów polskich*, dz. cyt., s. 42.

⁷⁴ Tamże, s. 23.

⁷⁵ S. Starowolski, *Wojownicy sarmacy*, dz. cyt., s. 61.

⁷⁶ J. Andrzej Morsztyn, *Łaźnia*, [w:] *Utwory zebrane*, dz. cyt., s. 170.

Wystawił krwawy słup, gdzie w krwawym polu
Dłuto łaski tak wyrło:
Nie dalej idzie ludzkiej męki dzieło⁷⁷.

To zestawienie mitologii i religii chrześcijańskiej, Herkulesa z Chrystusem, pojawiło się wielokrotnie w polskiej literaturze XVII wieku. Oprócz wymienionych uprzednio utworów Morsztyna, w których poeta traktuje Jezusa Chrystusa jako Herkulesa bądź paralelnie do herosa antycznego, wymienić należy trzy teksty wchodzące do tego samego kanonu zestawiającego tę postać mityczną z Bogiem. W utworze z 1717 roku zatytułowanym *Ruina deorum* Alcyd jeszcze jako niemowlę zwyciężające węże nasłane przez Herę (Junonę) przedstawia zwycięstwa Dzieciątka Bożego. W sztuce łacińskiej Idziego Stefana Wadowskiego *Hercules in fabula verus...* (1718), której pierwowzorem jest prawdopodobnie utwór Pierre de Ronsarda *Hercule Chretien*⁷⁸, prace herosa mitycznego przeciwstawione zostały dziełom Zbawiciela.

W *Dialogus pro festo nativitatis Christi Domini* (*Dialog na święto Narodzenia Chrystusa Pana*) (połowa XVIII wieku) Chrystus nazwany został Herkulesem:

Grześnik mówi:

Jako to Bóg łaskawy niebo nam otwiera
I wszelką moc nad nami czartowi odbiera!
Duszo nabożna, na twym wesel się umyśle,
Albowiem Bóg na okup Syna swego przysłał!
Spadną z twych nóg niedługo grzechowe okowy,
Jest Herkules przeciwko bestyj gotowy

Sybilla:

Dobrze mówisz! Herkules powstanie straszliwy
Z piekielnym Faetonem będzie robił dziwy⁷⁹.

Anonimowy autor w tym fragmencie *Dialogu* odwołuje się do mitu o wyprawie bohatera do podziemia i sprowadzenia stamtąd psa Cerbera. W tekście

⁷⁷ J. Andrzej Morsztyn, *Słup biczowania*, [w:] *Utwory zebrane*, dz. cyt., s. 215.

⁷⁸ J. Banach, *Hercules polonus*, dz. cyt., s. 126.

⁷⁹ *Dramaty staropolskie*, tom IV, dz. cyt., w. 578.

staropolskim potwora strzegącego królestwa umarłych zastępuje Faeton, syn Słońca.

Ostatnią pracą wykonaną przez Herkulesa na polecenie Eurysteusa było zdobycie złotych jabłek z ogrodu Hesperyd, leżącego na zboczu Atlasu. Owoców tych, które Gaja (Ziemia) ofiarowała Herze z okazji jej ślubu z Zeusem, strzegł nieśmiertelny, stugłowy wąż zrodzony z Tyfona i Echidny. Tę opowieść przypomina Apollonios z Rodos w poemacie *Argonautica* czy Lukan w *Bellum civile*. Powtórzył ją także Jan Andrzej Morsztyn w charakterystycznym dla siebie koncepcie odnoszącym się do błahostki życia dworskiego:

Ani to jabłko, co go strzegącemu
Herkules wydarł smokowi czujnemu,...
Nie zrówna z jabłkiem, które dla ochłody
Dała mi panna anielskiej urody⁸⁰.

Z mitem o jabłkach Hesperyd, podobnie jak z opowiadaniem o bykach Geryona, wiąże się wiele innych czynów dokonanych przez Alcyda. O pokonaniu Antajosa, syna Posejdona i Gai, wspomina już Apollodor. Motyw ten podejmuje Andrzej Trzeciecki w *Epicedionie Jana Łaskiego*⁸¹. Postać Busirisa pojawia się we fraszce Jana Kochanowskiego *Do Jakuba Górskiego* (1584). Okrutny król Egiptu, składający ofiary Zeusowi z cudzoziemców, został zwyciężony przez Herkulesa, gdy ten w czasie wyprawy po jabłka Hesperyd zawędrował do Egiptu. Spór Jakuba Górskiego z Benedyktem Herbestem dotyczy definicji okresu retorycznego i polemiczny tryumf profesora Akademii Krakowskiej, autora traktatu *De periodis atque numeris oratoriis libri duo* (1558), przyrównany został przez poetę do pokonania przez herosa starożytnego zarówno Buzyrisa, jak i „trójgłowego stróża dymnego Hadesu”⁸².

W czasie wyprawy do kraju Hesperyd zawędrował bohater do podnóża Kaukazu. Tam też uwolnił Prometeusza, któremu orzeł codziennie

⁸⁰ J. Andrzej Morsztyn, *Na jabłko*, [w:] *Utwory zebrane*, dz. cyt., s. 13.

⁸¹ A. Trzeciecki, *Dzieła wszystkie*, t. I, dz. cyt., w. 51 n.

⁸² J. Kochanowski, *Foricoenia czyli fraszki łacińskie*, tłum. L. Staff, Warszawa 1956, s. 55.

szarpał wciąż odrastającą wątrobę. Tę legendę mityczną wykorzystał Jan Kochanowski we fraszce *O Miłości*. Poeta wzorem Prometeja przybity jest do Miłości sprawiającej ból. Wzywa zatem na pomoc Herkulesa i Perseusza, uwalniającego piękną Andromedę przykutą do skały:

Ratuj mężny Herkulesie, ratuj Perseu sławny,
A odnów (jedno by w czas) na mnie przykład dawny⁸³.

*

Częstym wątkiem podejmowanym przez literaturę staropolską, związanym z dwunastą pracą Herkulesa, był mit o Atlasie. Wykorzystał go Wacław Potocki, przywołując wyczyn bez żadnej ubocznej intencji interpretacyjnej:

Nie straszniejszy ogromnym lwim łupieżem kryty
Herkules, gdy centaury gromił albo szczyty
Walącemu się niebu pod srogim ciężarem
Wielkiej Atlanckiej gory podprawił filarem⁸⁴.

Inne założenie przyświecało Stanisławowi Hozjuszowi w *Mowie do Franciszka Guicciardiniego...* (1532): „Wiemy to bowiem dobrze, żeś ty dla papieża Klemensa VII-...-tym, czym Herkules dla Atlasa wspierającego na swych barkach niebo, albo Tezeusz dla Herkulesa...”⁸⁵. Podobnie Daniel Naborowski w utworze *Do Jego księżęcej Mości Pana, pana Janusza Radziwiłła, pana mego miłościwego* (1629) nazywa adresata „młodym Herkulesem” dając taką paralelę:

Jako kiedyś Herkules Atlanta wielkiego
Niebo dźwigając podparł i ty konającą,
I już... ledwie dychającą
Ojczyznę mógł podpirać swymi ramionami”⁸⁶.

⁸³ J. Kochanowski, *Fraszki*, [w:] *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1982, s. 195.

⁸⁴ W. Potocki, *Ogród fraszek*, IV 339, dz. cyt., w. 19 n.

⁸⁵ *Wybór mów staropolskich*, oprac. B. Nadolski, Wrocław 1961, s. 38.

⁸⁶ D. Naborowski, *Poezje*, oprac. J. Dürr-Durski, Warszawa 1961, w. 28 n.

Zarówno Janusz Radziwiłł, jak i Franciszek Guicciardini, wysoki urzędnik papieski z rodu Medyceuszy, stają się w utworach im dedykowanym Herkulesami swoich czasów – ze względu na funkcję jaką spełniają w społeczeństwie. O ile jednak czyn Alkidesa w tekstach staropolskich ma wymowę pozytywną, godną naśladowania, to interpretacja mitu antycznego może się wydać kontrowersyjna. Herkules zaproponował mianowicie pomoc w dźwiganiu sklepienia niebieskiego w zamian za dostarczenie przez giganta trzech złotych jabłek z pobliskiego ogrodu. Bezinteresowne poświęcenie osobistości chwalonych w tekstach literatury dawnej koliduje nieco z moralną wymową czynu bohatera mitycznego. Epoka staropolska tego problemu jednak nie dostrzegala.

Mit o Herkulesie i Omfale przypomnieli swoimi utworami Piotr Kochanowski i Samuel Twardowski. Służba herosa na dworze królowej Lydii miała stanowić oczyszczenie po zamordowaniu Ifitosa. Znane są dwie wersje mitu o Omfale. Według Diodora z Sycylii królowa zażądała od bohatera uwolnienia swojego kraju od rozbójników i potworów, po czym poślubiła Alkidesa i urodziła mu syna imieniem Lamos. Inną, bardziej romantyczną wersję przejęli pisarze staropolscy. W *Gofredzie* Tassa-Kochanowskiego zakochana w swoim niewolniku Omfale na „pieszczonych członkach” nosiła lwia skórę herosa, podczas gdy Herkules odziany w długą lidyjską szatę „wrzeciono kręcił” u stóp królowej⁸⁷. Tu zamiast Omfale pojawia się imię Ijole. Postać Ijole związana jest z innymi motywami herkulesowymi.

W *Dafnis drzewem bobkowym* (1638) Samuela Twardowskiego Apollo na wzór Herkulesa porzucił swój łuk i strzały i z miłości do Dafne poświęcił się sprawom niewieścim⁸⁸. Zbigniew Morsztyn natomiast takie słowa kieruje do przyjaciela w *Liście do Imci Pana Aleksandra Mierzeńskiego*...:

Wiem, żeś buzdrygan powiesił na ścienie,
Karwasz pod ławą, a przy cudzej żenie
Dźwigasz wrzeciono i wijasz osnowy
Herkules nowy⁸⁹.

⁸⁷ P. Kochanowski-Torquato Tasso, *Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, dz. cyt., XVI 3.

⁸⁸ S. Twardowski, *Dafnis drzewem bobkowym*, dz. cyt., VIII w. 47n.

⁸⁹ Z. Morsztyn, *Muza domowa*, tom I, dz. cyt., s. 111.

Wspomniany przy okazji łacińskiej elegii Jana Kochanowskiego poświęconej Tarnowskiemu utwór Orzechowskiego, będący biografią pochwalną hetmana, wprowadza temat Herkulesa na rozstajnych drogach. Mówiąc o wychowaniu Tarnowskiego, wspomina Orzechowski historię Herkuelsa, „który w młodości rozmyślając sobie, w którą by się drogę udać na świecie miał, na puszczy widział dwie pannie: jedną Rozkosz, drugą Cnotę. Rozkosz mu zalecała dziewczki, biesiady, pieszczoty, maszkary, psy, kotki; a druga, to jest Cnota, obiecowala mu srogość życia, nieprzyjaźni, niebezpieczeństwa, pracy i wojny. Tu więc Hekules, gdy obaczył w tej Rozkoszy być upadek, udał się za Cnotą, za którą sławę i błogosławieństwo wieczne tudzież w tyle było”⁹⁰. Motyw „Hercules in bivio” wywodzący się z *Memorabilii* Ksenofonta, w piśmiennictwie staropolskim pojawiał się dość często. We wspomnianym uprzednio dziele Jana Jurkowskiego Herkules Polski staje przed wyborem między Rozkoszą a Cnotą. Ten sam wątek, jednak z postacią Fortuny, zawierają teksty Jana Szczęsnego Herburt i Kaspra Miaskowskiego, opatrzone wspólnym tytułem *Hercules Słowieński*, utwór zaś Jana Gawińskiego już w tytule informuje o temacie podjętym przez autora: *Herkules na dwoistej drodze: jednej – rozkoszy albo zmysłów, drugiej cnoty labo rozumu*. Herkules obdarzony męstwem i cnotą, związany pośrednio z tematem „in bivio”, służył w literaturze jako przykład do naśladowania.

Wobec krótkiego życia Jan Kochanowski w Pieśni III *Fragmentów* gnuśności i próżnemu trawieniu czasu przeciwstawia chęć sławy dając antyczne egzemplar:

Męstwem Achilles, męstwem Hektor slynie,
A ich pamiątka wiecznie nie zaginie;
Męstwem Alcides do nieba się dostał
I Polluks bogiem nieśmiertelnym został⁹¹.

Postaci Hannibala i Alcycydesa służą jako nieśmiertelny wzór cnoty w pieśni *O cnotcie ślacheckiej* Mikołaja Sępa Szarzyńskiego⁹². W epigramie poświęconym

⁹⁰ S. Orzechowski, *Życie i śmierć Jana Tarnowskiego*, [w:] *Wybór pism*, dz. cyt., s. 213.

⁹¹ J. Kochanowski, *Fragmenta albo pozostałe pisma*, [w:] *Dzieła polskie*, dz. cyt., s. 534.

⁹² M. Sęp Szarzyński, *Rytmu abo wiersze polskie oraz cykl erotyków*, (17), dz. cyt., w. 13n.

Krzysztofowi Radziwiłłowi z *Deketeros* Andrzeja Rymszy, czyny Herkulesa i wodzów starożytnych „dla żadnej inszej rzeczy” były podejmowane, „jedno aby ich imię słygnęło wiecznie”⁹³. U Sarbiewskiego natomiast:

Droga, co wdzięcznie wśród jardów się wspina,
Przyrody dłonią wykuta ze skały⁹⁴,
zawiodła do Sławy zarówno Herkulesa, jak i bohatera kartagińskiego.

Bibliografia

- Antologia poezji polsko-lacińskiej 1470-1543*, oprac. A. Jelicz, Szczecin 1985.
- Banach J., *Hercules polonus*, Warszawa 1984.
- Biernat z Lublina, *Dialog Palinura z Karonem*, [w:] *Wybór pism*, oprac. J. Ziomek, Wrocław 1953.
- Borzymowski M., *Morska nawigacja do Lubeke*, oprac. R. Pollak, Gdańsk 1971.
- Dramaty staropolskie*, tom III, oprac. J. Lewański, Warszawa 1959-1963.
- Gluchowski J., *Ikones książąt i królów polskich*, oprac. B. Górską, Wrocław 1979.
- Górnicki Ł., *Dworzanin*, oprac. R. Pollak, Warszawa 1950.
- Homer, *Iliada*, przekład F. K. Dmochowski, oprac. Z. Kubiak, Warszawa 1990.
- Janicki K., *Carmina, Dzieła wszystkie*, wyd. i oprac. J. Krókowski, tłum. E. Jędrkiewicz, Wrocław 1966.
- Jurkowski J., *Tragedyja o polskim Scylurusie*, oprac. S. Pigoń, Kraków 1949.
- Klonowic S. F., *Victoria deorum*, [w:] *Literatura mieszczańska w Polsce od końca XVI do końca XVII wieku*, tom I, oprac. K. Budzyk, H. Budzykówna, J. Lewański, Warszawa 1954.
- Kochanowski J., *Elegii ksiąg czworu*, tłum. L. Staff, Warszawa 1955.
- Kochanowski J., *Foricoenia czyli fraszki łacińskie*, tłum. L. Staff, Warszawa 1956.
- Kochanowski J., *Fraszki*, [w:] *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1982.
- Kochanowski P-T. Tasso, *Gofred abo Jerozalem wyzwolona*, oprac. S. Grzeszczuk i R. Pollak, Warszawa 1968.
- Malewska H., *Listy staropolskie z epoki Wazów*, Warszawa 1977.

⁹³ A. Rymsza, *Dziesięćroczna powieść wojennych spraw*, Epigramma, dz. cyt., w. 23 n.

⁹⁴ M. Kazimierz Sarbiewski, *Liryki* oraz *Droga rzymska* i fragment *Lechiady*, III 8 dz. cyt., w. 16 n.

- Morsztyn J.A., *Utwory zebrane*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1971.
- Morsztyn Z., *Muza domowa*, tom II, oprac. J. Dürr-Durski, Warszawa 1954.
- Naborowski D., *Poezje*, oprac. J. Dürr-Durski, Warszawa 1961.
- Opaliński K., *Satyry*, oprac. L. Eustachiewicz, Wrocław 1953.
- Orzechowski S., *Wybór pism*, oprac. J. Starnawski, Wrocław 1972.
- Pasek J. Ch., *Pamiętniki*, oprac. W. Czapliński, Wrocław 1979.
- Pfennig J., *Anti-Mare Balticum*, [w:] *Kto ma państwo morskie. Problemy morza w opinii dawnej Polski*, oprac. E. Kotarski, Gdańsk 1970.
- Potocki W., *Moralia*, tom I-II, oprac. T. Grabowski, J. Łoś, Kraków 1915-1918.
- Potocki W., *Ogród fraszek*, tom. II, oprac. A. Brückner, Lwów 1907.
- Potocki W., *Wojna chocimska*, Warszawa 1880.
- Rej M., *Pisma wierszem*, oprac. J. Krzyżanowski, Wrocław 1954.
- Rej M., *Żywot człowieka poczciwego*, [w:] *Żwiwiadło*, tom. I, oprac. J. Czubek, J. Łoś, wstęp I. Chrzanowski, Kraków 1914.
- Rymsza A., *Dziesięćroczna powieść wojennych spraw*, oprac. W. R. Rzepka i A. Sajkowski, [w:] „Archiwum Literackie“, T. XVI: *Miscellanea staropolskie* 4, Wrocław 1972.
- Sarbiewski M.K., *Liryki oraz Droga rzymska i fragment Lechiady*, tłum. T. Karyłowski, oprac. M. Korolko i J. Okoń, Warszawa 1980.
- Sarnowska-Temeriusz E., *Świat mitów i świat znaczeń. Maciej Kazimierz Sarbiewski i problemy wiedzy o starożytności*, Wrocław 1969.
- Starowolski S., *Wojownicy sarmacy*, tłum. i oprac. J. Starnawski, Warszawa 1978.
- Strykowski M., *O początkach, nywodach, dziełnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żmójdzkiego i ruskiego*, oprac. J. Radziszewska, Warszawa 1978.
- Szarzyński M., *Rytmy albo wiersze polskie oraz cykl erotyków*, oprac. J. Krzyżanowski, Wrocław 1973.
- Sziemiot S.S., *Sumariusz wierszów*, oprac. M. Korolko, Warszawa 1981.
- Trzeciecki A., *Dzieła wszystkie*, tom I, oprac. i tłum. J. Krókowski, Wrocław 1958.
- Twardowski S., *Dafnis drzewem bobkonym*, oprac. J. Okoń, Wrocław 1976.
- Kadłubek W., *Kronika polska*, tłum. K. Abgarowicz i B. Kürbis, oprac. B. Kürbis, Warszawa 1974.
- Wybór mów staropolskich*, oprac. B. Nadolski, Wrocław 1961.
- Ziomek J., *Renesans*, Warszawa 1980.

Streszczenie: W piśmiennictwie staropolskim, zwłaszcza XVI i XVII wieku, które było odzwierciedleniem burzliwej i skomplikowanej sytuacji politycznej Rzeczypospolitej szlacheckiej, w utworach Andrzeja Trzecieskiego, Stanisława Orzechowskiego, Jana Kochanowskiego, Macieja Kazimierza Sarbiewskiego, Wacława Potockiego i innych, postać Herkulesa, najslawniejszego bohatera mitologii klasycznej, jego męstwo i siła, jakimi zasłynął, wykonując prace nałożone nań przez wyrocznię delficką, stanowiła paralelę do pochodzenia i czynów różnych osobistości związanych z życiem obozowym, politycznym czy naukowym kraju, nieśmiertelny wzór cnoty i godny przykład do naśladowania dla stojących w obronie ojczyzny i sprawujących władzę.

Słowa kluczowe: Herkules, polska literatura, piśmiennictwo staropolskie, mitologia klasyczna

The figure of Hercules in old polisch literature. Motives and parallels

Summary: Firstly, in Old Polish Literature, the figure of Hercules, who is in fact the most famous character in classical Greek mythology, draws parallels to the origins and deeds of various individuals from military, political, and scientific fields. Especially in Polish literature of the 17th century, which was to some extent a reflection of the turbulent and rather complicated situation of the Polish Commonwealth's nobility, Samaritan heroes, who defend their homelands, were often-times given features of mythical heroes, treated like characters of high morale, and were widely used as role models. Secondly, Old Polish Literature also used several mythical plots in relation to Hercules; from the legends of his birth, the demigod's childhood and adolescence, to, most importantly, the Twelve Labours of Hercules, but also encompassing adventures of secondary importance, such as his expeditions together with his entourage.

Keywords: Hercules, polish literature, old polish literature, classical mythology